کوردی زمانانی دی

د. ئەحمەدی مەلا

لە سەر زمان شت نووسراوە : شتگەلێکی ئەکادیمی کە تەواو دابراو لەو کەسانەی بە کوردی دەنووسن، شتگەلێکی تێکەڵوپێکەڵ هەر لە رامانی فەلسەفییەوە بۆ رەهەندە شیعرییەکانی زمان. لە سەر هەمووشییەوە بایەخدانێکی زۆر بۆ ئەوەی کە زمانی کوردی پاراو و پەتی، بتوانێ ببێتە ناسنامەی میللەت. (تا زمانی بێگەرد بێت، هەندی رەگەز و رەچەڵەک بێگەردە). هەڵبەتە ئەم رستەیەی کە کەوتۆتە نێو کەوانەوە لە بۆچوونێکی زانستییەوە سەریهەڵنەداوە، بەڵکو پەلەقاژەیەکی نەتەوەپەرستانە کە هیچ پەیوەندییەکی بە گەشەکردنی زمانەوە نییە!
ئەوەی لە نزیکەوە ئاشنایی لە گەڵ زمانە ئەوروپییەکان پەیا کردبێت و بە شێوەیەکی زانستییانە مامەڵەی لە گەڵیان کردبێ ئینجا بە تەواوی لە کەلێنەکانی زمانی کوردی تێدەگات. گوێت دەڵێت تا زمانێکی بێگانە فێر نەبێت نازانی زمانی دایکت چۆنە.

بەشێکی زۆریی ئەم کێشە بنەماگەرییە دەگەڕێتەوە بۆ مێژووی کورد خۆی کە هەڵبەتە زمانەکەشی دەگرێتەوە، بەشێکی دیشی دەگەڕێتەوە بۆ سیستەمی پەروەردەیی کە هەر لە سەرەتاوە گرینگییەکی تەواوی نە بە نووسین نە بە خوێندنەوە نەداوە. لەبەرکردن جێی بیرکردنەوە دەگرێتەوە، تەواو وەکو قووتابخانەکانی چاخی ناوەندی ئەورووپا. گرینگی دان بە ئۆرگانی زاکیرە (مەحفووزات) کە یەکێکی وەکو کلۆب بە ئۆرگانی فەرامۆشکردن ناوی دەبات، تەنها لە پێناوی پەکخستنی زیهنییەتی رەخنەگرتنە. دوا بەشیشی پەیوەندی بەوانەوە هەیە کە تا ئێستا وەکو شاسواری زمان سەیرکراون و بوونەتە مەرجەع. چ وەکو فەرهەنگ، چ وەکو نووسەرانی وەچەی یەکەم، مەبەست لە پەخشانووسانە، کە سامانێکی پەخشانی وایان بۆ جێنەهێشتووین کە ئیمرۆ ببێتە مایەی تیژکردنی عەقڵ و بووژاندنەوە وریایی.

بۆ ئەوەی چەمک و بۆچوونەکانیش تێکەڵ نەکەین، وەزیفەی زمان هەروەکو ئەوەی ژاکۆبسۆن تەرحی دەکات، با لەبەر چاو بگرین، واتە مەبەستمان لەو وەزیفەیە نییە کە کۆد لە سەر کۆد ئیش دەکات کە نووسینی شیعریی دەگەڕێتەوە ؛ بەڵکو زمان وەکو چەمکی تێگەیشتن و کۆمینیکاسیۆن و زانیاری پەیاکردنمان لە لا مەبەستە.

کەواتە چیین گشت ئەو نووقسانییەی کە وەکو گەرا هەموو رۆژێ لە نێو زمانی کوردی دا هەڵدێن؟ لێرە با نووقسانی بڵێین " نا راسیۆنال" : واتە هەندەی کەفوکوڵ جڵەوەی قەڵەمی بە دەستەوەوەیە هەندە نووسین نەبۆتە کارێکی راسیۆنال، هەندە موخاتەبەی داوی سۆز دەکرێت، هەندە مەبەستی گەیاندن نییە، هەندەی لە موریدی نوێ دەگەڕێت، هەندە دیالۆگی لە لا مەبەست نییە، هەندە وەکو ئازا دێتە مەیدان، هەندە وەکو نووسەر قەڵەمی نەگرتۆتە دەست. کەواتە لە لا تەرازووی هاوکێشەکە سۆز و مورید و ئازا دەبنە تەونی واتایی کە سەر گەنجینەی مەعریفەی کۆنە. کۆن بە مانا هەرە تیروتەسەلەکەی!

سەرەرای ئەوەی لەم دە پانزە ساڵەی دوایی، کە بە سەرەتای سەرهەڵدانی نەوەیەکی نوێ دەژمێردرێت کە ویستوویەتی پرسیاری گرینگ لەمەڕ زمان و کێشە کولتوورییەکانی کوردی بورووژێنێ، بەڵام ئەویش نەیتوانییەوە بە تەواوی لەو خڵتەیە خۆی پاککاتەوە.

بەم واتایە، تا ئێستا کەم توخنی پاککردنەوەی خڵتی ناعەقڵانییەت کەوتووین. هەندێ جار بەو نیازەش قەڵەممان گرتۆتە دەست بەڵام چش! مەبەست لە خڵتی ناعەقڵانییەتیش سەرجەم ئەو دەستەواژە و وێنەو ئێدۆماتیکانەن کە لە سەرچاوە سەرەتاییە غەریزەییەکانەوە دەگەنە ئێمە. لەسەر چەمکە سەرەتاییەکان ئیش دەکەن و زیندوویان دەکەنەوە. لە جیاتی ئەوەی گەمەی تەندروست لە گەڵ عەقڵ چێ بکات، ڕۆ دەچێتە هەوارە تاریکەکانی خود و نغرۆی دەکات. هەندێ جار بەرگی نوێخوازیان دەکرێتە بەر و بە ڕوانبێژییەکی نوێیەوە دەوترێن و دەنووسرێن و دووپات دەبنەوە، بەڵام ڕۆحیان کۆنە. واتە ئەو میکانیسمەی کە ئەو توخمە زمانەوانییانە دەبزوێنێ، سەر بە ئامێرێکی کۆنن. مەخابن! ئەم جۆرە نووسیانانە لە کۆمەڵگا ڕۆژهەڵاتییەکان ڕەواجیان گەلێ زیاترە و وەکو ڕێکلام دەچێتە ژێرخانی عەقڵەوە و کاری خۆی دەکات.

ئەم دیاردەیە لە زمانەکانی فەرەنسی و ئیسپانی و ئینگلیزی تا سنوورێکی زۆر ڕزگاریان بووە. ئەمەش یەکێکە لە هۆکارە بنچینەییەکان کە ئینسانی کورد کاتێ لە پەیمانگا و دانشگا ڕۆژئاواییەکان دەخوێنێ دووچاری گەلێ کێشەی بنەمایی دەبێتەوە کە ڕووسییەک یا ڤەنزەوێلییەک یا ئەفریقاییەک تووشی نابێت.

ئەم گرفتەش هەندێجار وایکردووە کە کاتێک دەقێکی کوردی تەرجەمەی ئەم زمانانە دەکرێت هەست دەکەین ڕۆحی بەبەرەوە نامێنێ، وەکو ئەوەی دەقی کوردی لە تویکڵێک پێکهاتبێت تەنها توانای هەبێت کە بتوانێ موخاتەبەی ئینسانی کورد بکات. لە پاڵ نەبوونی کادیری وەرگێری لێوەشاو، ئایا ئەمە یەکێ لەو هۆکارانە نییە کە بەرهەمی کوردی کەم تەرجەمەی زمانەکانی دونیا دەکرێت.

گرفتی سەرەکی لە زمانەکە نییە، مەبەست لە ئەلفوبێ و وشە و ڕستە و ڕێزمانی زمانەکەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بەبنامای زیهن و فیکرەوە هەیە. ئەم کێشەیە دەبێت لە ئاستی وەزارەتەکانی ڕۆشنبیری و پەروەردە و بە شێوەیەکی زۆر جیدیی مامەڵەی لە گەڵ بکرێت، چونکە بە بێ خەملاندنی زمانێکی هاوچەرخ مومکین نییە میللەتێک ئیمرۆ بتوانێ هاوشان لە گەڵ ڕەوتی دونیادا گوزەر بکات.

یەکێ لەو پێشنیارانەی کە دەکرێ ببێتە پرۆژەیەکی عەمەلی، بەکارهێنانی دوو زمانی زیندووی جیهانە، لە پاڵ کوردی و عەرەبی، هەر لە پۆلی یەکەمی سەرەتاییەوە ؛ چونکە لە دیدی زانستیشەوە، منداڵ ئەو توانایەی لێ ڕەچاو دەکرێت. ئەمەش یەکێکە لەو ئەرکە مێژوویانەی کە گرینگی گەلە زیاترە لە ئافراندنی سروودێکی نوێ بۆ نیشتیمان کە تەنها لە خەمێک ساوێلکەیەوە سەریهەڵداوە و بە بەرهەمێکی ساوێلکەش کۆتایی هات.

دانیشگای کاستیا لا مانچا-ئیسپانیا